

Márton Gábor – Szécsi Imre

A mórachalmi temetők múltja és jelene

Mórahalom, 2012.

Előszó

Amikor a mórahalmi temető történetét akartuk összeállítani, hamar rájöttünk arra, hogy a temető létesítése szorosan kapcsolódik a szeged-alsóvárosi puszták benépesüléséhez. Ez pedig egy viszonylag gyors településhálózat létrejöttével áll összefüggésben, ami a török utáni időkig nyúlik vissza, és aminek nagy lendületet a 19. század adott. Az 1840-es évektől kezdve 1950-es évekig egy nagyon dinamikus, de teljesen szerves gazdasági és társadalmi változásnak lehetünk tanúi, ami során a homokos pusztából létrejött egy falvak laza hálójából álló térszerkezet.

Ebben a folyamatban külön figyelem jut az egykori Móra domb környékén kialakuló Szeged-Alsóközpontnak, ami 1950-től kezdve már a Mórahalom nevet viseli. Ezeknek a falvaknak és Mórahalomnak a lendületes időszaka azonban nem áll meg az '50-es évekkel, a rendszerváltásnak nevezett politikai átrendeződés idején újra bekövetkezett egy látványos átalakulási hullám. Ebben a folyamatban Mórahalom városi rangra emelkedett, és egyértelmű központja, 2013. január 1-jétől járási központja lesz az egykori alsóvárosi homokpusztáknak.

A ma Homokhátságnak nevezett vidék bő másfélszázados történelme hűen tükrözi a homoki ember kitartását és munkabírást. Ebben a hatalmas átalakulásban jóleső érzés, és talán kötelességünk is visszatekinteni ősünk munkájára, erőfeszítéseire. Azokéra, akik közül sokan nyugszanak a mórachalmi temetőben. Ez a hely az, ahol tetten érhetően találkozunk a jelen a múlttal.

Legyen hát ez a mórachalmi temető történetét bemutató tanulmány az utókor hálájának és elismerésének egy apró kifejezése, amivel az élők örökké tartoznak elődeiknek!

Mórahalom, 2012. Mindenszentek napján

A szerzők

Tartalomjegyzék

A szeged-alsóvárosi puszták benépesülése.....	4
Az alsótanyai hitélet megszervezése.....	6
Vallási hagyományok: keresztek és haranglábak a település körül.....	7
Az alsóközponti egyházközség önállósodása.....	9
Az öreg temető.....	9
A '40-es évek tervei és változásai.....	15
Temetési szokások a 20. század első felében.....	17
A kommunista idők történései.....	23
A temetkezési szokások változása a század közepétől.....	25
A temetőrendezés és -fejlesztés kezdetei.....	31
Az új ravatalozó megépítése.....	32
Az ezredforduló utáni események.....	35
Felhasznált irodalom.....	41

A szeged-alsóvárosi puszták benépesülése

Homokhátságnak a Duna–Tisza-közének dél-keleti, jellegzetesen homoktalajú, az országhatárig tartó területét nevezzük. Ennek a térségnek a központja Mórahalom, ami az elmúlt 250 évben hatalmas változásokon ment keresztül. A török kiűzését követően az egész Alföld elnéptelenedett, a középkori települések és erdőségek eltűntek, ezen a területen homokos pusztaságok és füves rétek váltották egymást. A mai Mórahalom és vidéke az 1570-es szandzsák összeírás szerint Szeged város lakosainak birtokában volt Móra pusztá néven. A név eredete egy szeged-alsóvárosi családra vezethető vissza. A család egyik leszármazottja, Móra Balázs az 1660-70-es években háromszor is a város főbírája volt. Szintén erről a családról nevezték el a környék egyik legmagasabb homokdombját, a Móra halmot is. Ez a terület és a környék pusztái 1730-ban kerültek Szeged szabad királyi város birtokába, ettől kezdve lett a város határának szerves része.¹ Ugyanebben az időben települtek a szegediek a várostól észak-nyugati irányba terülő vidékre is. Az alsóvárosiak által birtokba vett határból jött létre a későbbi Alsóközpont, a felsővárosiak pedig a későbbi Felsőközpontot népesítették be. Az alsó rész területileg nagyjából duplája volt a másik határnak, a két határ közé ékelődött be az önálló Dorozsma, ami egyházilag (a váci egyházmegyéhez tartozott) és lakosságának összetételében (kunok) is eltért a homoki pusztáktól.

A mezőgazdasági termelés a pusztákon a legeltetéssel kezdődött. Lásbasjószágot, elsősorban szarvasmarhát és juhot tartottak ridegen, de télire már a kezdetekkor is építettek karámot, telelőt az állatoknak, valamint takarmánytárolásra alkalmas gazdasági épületeket is. Az állatok igényelték az állandó felügyeletet, és a takarmánytermelés megindulásával már egyértelművé vált, hogy sokkal praktikusabb a pusztán kint lakni, az ún. szállásokon, mint naponta bejárni a városba. A nők és a gyerekek általában még a városban laktak, csak a férfiak (cselédek, béresek, intézők stb.) tartózkodtak rövidebb-hosszabb ideig kint a pusztákon. A 18. század elején a szegediek szabadon foglalhattak földet a határban, ekkor kezdtek elszaporodni a szállásbirtokok. 1747-ben Szeged határait összeírták, az ekkor készült térképen, illetve az 1783-84-ben, II. József alatt készített katonai felmérésben már számos szállás került megjelölésre környékünkön.²

A földművelés különböző ágainak elterjedésével egyre kevésbé volt értelme bejárni a városba, sőt idővel a család is inkább kiköltözött. Így az állatok tartására alkalmas ún. szállásokból szépen lassan kialakultak a teljesen önellátó életre alkalmas tanyák. A tanya egyszerre jelenti a gazdasági- és lakóépületek mellett termőföldek, legelők és gyümölcsösök, szőlőhegyek létét is, tehát életforma és termelési mód is egyben.

A külső részek benépesítése értelemszerűen úgy történt, hogy először a városhoz közelebbi területeket foglalták el, s minél távolabb esett a várostól, az annál későbbi birtokba vételt jelent. Az

¹ Mórahalom 63-64.o.

² Mórahalom 65-67.o.

is jellemző volt, hogy az elején nagyobb birtokok jöttek létre, míg később ezek mérete 4-5 katasztrális holdat tett csak ki, és egyre inkább szegényebb rétegekből kerültek ki a területek bérlői is. Az is jelentős változást jelentett, hogy míg a 18. század elején saját tulajdonba kerültek a földek, a század végétől már csak bérleti jogra lehetett licitálni. A legsűrűbben lakott részek az Alsóvároshoz közelebb eső területek lettek: a mai Domaszék, Rőszke, Kis- és Nagyszéksós területe, a Madarász-tó környéke és a későbbi Mórahalom belterülete. A legkésőbb népesültek be a távolabbi: csorvai (ruzsai), öttömösi területek.³

A benépesülés mértéke egyre nagyobb mértéket öltött, egyre többen laktak kint a tanyákon. Ezt igazolja Szeged Város Hatóságának írásos nyilatkozata, ami szerint a „tanyákon valláserkölcsei nevelés és oktatás 1842-ik évben vette kezdetét”. Az oktatás a Lengyel kápolnánál (mai Zákányszék) indult el. A valláserkölcsei oktatás céljából ún. missziós napokat tartottak, amelyek lényegében közösségi lelkigyakorlatokból, vallásoktatási találkozókból és liturgikus rendezvények egységéből álltak. Az oktatást úgy indították el, hogy a tanyákon „sortartással” jártak a tanítók, akik a Temesváron székelő Főigazgatósághoz küldtek munkájukról jelentéseket. A tanyaiak nagyon ragaszkodhattak ezekhez az iskolákhoz, mert még a szabadságharc ideje alatt is működtek, míg a városi iskolákat akkor bezárták.⁴ Később már kezdtek iskolákat is építeni az alsóvárosi tanyákon. Az első három 1853. április 19-én nyílt meg a mai Mórahalom területén: a nagyszéksósi, a királyhalmi (külső-ásotthalmi) részeken és a mai Mórahalom belterületén.⁵ A tanyai iskolák száma az 1850-es években 8 volt, de 1884-ben már 22.

Ez az ugrásszerű népességnövekedés abban is megmutatkozott, hogy az 1850-es évektől kezdve bizonyos igazgatási teendők helyi elvégzése céljából kapitányságokat szerveztek. Az alsótanyai pusztákat 8 területre osztották: Nagyszéksósi, Mórahalmi, Királyhalmi, Átokházi, Zákányi, Csorvai, Feketeszéi és Rőszkei Kapitányságra.

A fentiekből jól látszódik, hogy a mai Homokhátság benépesülése egy nagy szeged-alsóvárosi kirajzás eredménye volt a 18-19. században. Vidékünk tősgyökeres lakosainak ősei nagyrészt Szegedről, elsősorban Alsóvárosról érkeztek a pusztákra. Ez a szoros kapcsolódás körülbelül az 1970-es évekig még élénken élt a köztudatban, hiszen akkor még lehetett olyanokat hallani az idősebb emberektől, hogy „hazamegyünk Alsóvárosra”.⁶

3 Mórahalom 68-73.o.

4 Kreminger Antal Nyilatkozata 1884.

5 Mórahalom 83.o.

6 Szűcs Ferenc közlése

Az alsótanyai hitélet megszervezése

Ahogy az oktatás és a közigazgatás megszervezése is egyre indokoltabbá vált a tanyákon, úgy a hitélet, az anyakönyvezés és temetés kérdése is egyre égetőbb probléma lett a 19. század végére. Ekkor ezeket a tevékenységeket az egyházak végezték, ezért a felmerülő nehézségeket Szeged városa mint kegyúr és – mivel a lakosság zömében katolikus vallású volt – a Csanádi Püspökség (amelynek központja ekkor Temesváron volt) közösen igyekezett orvosolni. 1880-as években az alsóvárosi pusztákon élők száma körülbelül 20.000 fő volt. A liturgikus tevékenységek ellátását elsősorban az alsóvárosi ferencesek végezték ezen a területen. Ezt nevezhetjük hagyományosnak is, hiszen ők még a török hódoltság alatt is működtek, tevékenységüket mélyen a török által megszállt területeken is kifejtették. Az 1840-es évektől kezdve kezdtek szervezni ún. missziós napokat, ami azt mutatja, hogy a hitéleti tevékenységek, misézés, nevelés nem rendszeres, inkább alkalmoszerű volt.

Akinek dolga, kötelezettsége volt az egyházzal vagy misére akart menni, az Szegeden intézte el. A gondokat az okozta, amikor a szállásokon majd a tanyákon élők egyre gyakrabban az egyszerűbb, praktikusabb megoldásokat választották. A születések anyakönyvezésekor még Szegedre jártak ügyet intézni, de már a halottakat egyre gyakrabban a közelebb eső helységekre vitték temetni: Horgosra, Szabadkára, esetleg Majsára. Az idegen törvényhatóságban lévő községekben temetett halottak és azok anyakönyvezése okozhatott bonyodalmakat – elsősorban a hagyatéki eljárások során merülhettek fel nehézségek, de zavart okozott a hadkötelesek ügyeinek intézésben is. Másrészt a temetéshez kapcsolódó költségek is gyakran más egyházközségeknél kerültek kifizetésre, amit értelemszerűen nehezményeztek a szegedi plébániák, különösen az alsóvárosi. Pedig a tanyai lakosság viselkedése teljesen természetes volt. Egészségügyi szempontból és anyagi áldozatok terén érthető, hogy aki csak tehette – és ha a családi szokások engedték –, törekedett a legközelebbi temetőben eltemetni a halottat.⁷

Sokáig úgy gondolták, ha sikerül állandó miséző helyeket kialakítani, ahova a ferencesek kijárnak, és a tanyai lakosság tud majd szentmisére járni, ez megoldja az anyakönyvezés kérdését és minden egyéb feladatot is Alsóváros lát majd el. A hívek buzgósága mellett ez is oka volt a kápolnák terjedésének. Alsótanya első kápolnája a Lengyel kápolna volt (a mai Zákányszéken), majd a Kenyérváró dombon is épült egy.

A lakosság növekedése és az a tapasztalat, hogy egyre inkább állandó jelleggel élnek kint a tanyaiak, szükségessé tette egy ún. városrész létesítését a város mindkét tanyai területén (Alsóközponton és Felsőközponton egyaránt). A város vezetése a létesítendő központokat először erőszakkal, rendeleti úton kívánta megteremteni, de ez nagy ellenállásba ütközött, és maga az egyház sem támogatta. Később úgy létesítették a központokat, hogy kijelölték a kápolna és a paplak

⁷ Pálffy Ferenc polgármester levele

helyét, emellett temetőt is létrehoztak. Ezek után a lakosok ezek közelébe építették házaikat. Az ilyen módon, fokozatosan kialakuló alsótanyai központot végül 1892. május 16-án avatták fel, egyszerre a kápolna felszentelésével. Mivel a kápolnát az 1879-es nagy tiszai árvíz emlékére emelték, ezért az Őrzőangyalok tiszteletére szentelték⁸. Ez a folyamat valójában a tér szakralizációja törvényszerűségeinek felismerése volt.

A keresztény vallások gyökereikben alapvetően helyhez kötöttek. Ez a kismértékű térbeli mobilizáció szoros kötődéssel párosul az emberekben, ami a táj fokozott szakralizációjához vezet, szakrális környezetteremtő–környezetformáló tevékenységet eredményez. Ezek az átformált vallásos rendeltetésű objektumok (templom, harangláb, temető, kereszt stb.) és a szakrális tartalommal telített környezet válik azután a vallásos kötődés táptalajává. Településszerkezet szempontjából elsősorban a templomnak van kiemelkedő szerepe, hiszen a templom közelében házzal rendelkezni komoly megtiszteltetést jelentett. A hétköznapi, profán élet megszentelése az, ha a szent hely közvetlen közelében él valaki. Ezért az alsóvárosi tanyák esetében az első kápolna, majd a templom és a hozzá kapcsolódó létesítmények kijelölése elég volt ahhoz, hogy a Mórahalmi Kapitányság területén alakuljon ki az alsótanyai központ.⁹

Vallási hagyományok: keresztek és haranglábak a település körül

A térségben élők vallási hagyományai között fontos szerepet játszott a viharok előtti harangozás és a természeti csapások (mint például villámcsapás, jégeső vagy szélvihar) elleni keresztállítás is. Ezeket a határban egy külső és egy belső körbe rendezték el, a néphit szerint így védtek a határt viharos időszakban.

A keresztek általában függetlenek voltak a harangoktól, mivel ezeket állíthatták utak mellé, elágazásokhoz, temetőbe vagy határsarokra, de előfordult az is, hogy egy-egy család saját földjére emeltetett egyet. A keresztek között akadt ún. fogadalmi kereszt is, melyet Isten iránti hálából állíttattak, például a háborúból való hazatérésért. A településen található kereszteket a 19. század második felétől az 1950-es évekig állították; ezek történetére és állapotára – a temetői kereszt kivételével – e tanulmány keretében nem térünk ki, mivel a Mórahalom monográfia részletesen felsorolja valamennyit (hozzátéve, hogy egy részük azóta teljesen elpusztult).

A haranglábak leggyakrabban a tanyasi iskoláknál álltak. A harangozásra nem volt külön szabályzat, az egyes helyek szokásai között lehetett eltérés a hajnali és esti harangozás időpontjában, a déli harangszó azonban mindenhol egyszerre hangzott fel. Általában elmondható, hogy hajnalban nyáron 5 órakor, este 8 órakor harangoztak, télen reggel egy órával később, este

⁸ Kreminger Antal: Nyilatkozat

⁹ Vallásökológia 39-40.o.

pedig egy órával korábban. A váltás időpontja tavasszal Szent József (március 19.) napja volt.

A harangozás fontos hitéleti tevékenység is volt egyben: a harangozó a harangozás megkezdése előtt levette a kalapját, letette azt a földre, keresztet vetett, majd hajnalban a Miatyánk, délben az Úrangyala, este az Üdvözlégy, Mária kezdetű imádságot mondta el magában. Mivel az imádkozás alatt harangozott, a harangozás hossza emiatt volt változó mindenütt. Vele egy időben a tanyai lakosok – akik hallották a harangszót – szintén megálltak a munkában, a férfiak levették a kalapjukat, és az imádságot ők is elmondták. (A szegedi Dóm órája alatt is ezért láthatunk kapanyélre támaszkodó parasztokat, levetett kalapú, imádkozó mestereket és asszonyokat.) Mivel a II. világháború előtt nem volt minden tanyán óra, ezért a harangszó egyben a pontos időjelzést is biztosította azok számára, akik azt hallották. Ezért a tájékoztatásért a harangozó minden évben körbejárt a tanyákon és természetbeni ellátást kapott.

Mind a mai napig szokás vihar közeledtével harangozni. Úgy tartották és tartják ma is, hogy a megszentelt harang zúgása elűzi a gonosz lelkeket, amelyek a vihar képében jelennek meg.

A temetőben lévő harangot azonban másképp használták. Mivel a templomtoronyban úgyis volt harang, ezért a temetőit csak temetések idején kondították meg, illetve amikor odakint miséztek. A temető főként a templom építése idején volt a településen élők fő misézőhelye.

Az 55-ös főút felől jól látható temetői haranglábat legutóbb 1997-ben újították fel, akkor az elkorhadt gerendák helyére új lábak kerültek, illetve tönkrement tetőzetét is kicserélték. Tornyában ma is az eredeti, Temesváron öntött lélekharang lakik, ennek hangja kíséri az elhunytakat a ravatalozótól a sírhelyükig.

A temetőben álló harangláb a Szegedi út felőli oldalon

Az alsóközponti egyházközség önállósodása

Az Alsóközpontban 1894. augusztusában Hoschek Vince ferences rendi szerzetes és pap került kinevezésre plébániai helynökként. Ezzel kezdődött el a szeged-alsóközponti anyakönyvezés is, ekkor jelölték ki az első temetőt, ahova haranglábat is telepítettek.

Mindezekből jól látszódik, hogy egyre nagyobb tömegek éltek a tanyákon, akik egyházi ellátása, társadalmi integrálása hatalmas feladatot jelentett. Ekkor szabályozták a stóladíjakat, vagyis az egyházi eljárások költségeit, az egyházi szolgáltatások díjszabását is.¹⁰

A temető kérdése mellett a templom felépítése volt a másik nagy egyházközségi kihívás. A plébános helynök püspökhöz írt levelének tanúsága szerint is a helyiek már régóta sürgették a templom építését, ami végül 1902-ben kezdődött el. Ideiglenesen a ravatalozóban tartották a szentmiséket, de a templom gyorsan épült, s 1903-ban már felszentelték Szent László király tiszteletére. Ez elég különös, mert egyházi szokások szerint a templom helyén álló kápolna patrocíniumát kellett volna választani az újonnan épült templomnak. A Szent Lászlóra esett választás azért is furcsa, mert ezen a vidéken nem volt különösebben jellemző Szent László király tisztelete. Ez magyarázza azt a tényt is, hogy a templom igazi, tömegeket vonzó búcsúja mind a mai napig Úrnapjához kötődik.¹¹

Az öreg temető

Az első, ún. öreg temetőt 1894-ben nyitották meg, ahová haranglábat, később ravatalozót is építettek. Terjedelmét tekintve nem volt túl nagy, a mai Köztársaság és Csend utca közötti résztől a Juhász Gyula utcáig tartott a Szegedi úttól északi irányban kb. 150-200 m szélességben. A mai Domb utca–Szegedi út sarokban volt az ún. újhítűek temetője. Hogy ezek kik voltak, azt pontosan nem tudni, de valószínűleg methodisták lehettek, mert a 19. század végén a Bácskában volt egy komoly methodista térítési hullám. Talán az ő számuk növekedhetett meg annyira Alsóközponton, hogy saját maguknak külön temetőt igényeltek.¹²

A temető kijelölését több minden indokolta. A hívek egyre növekvő száma, a működő temetők nagy távolsága és a rossz közlekedési viszonyok, egészségügyi veszélyhelyzetek, egyházi stóladíjak és az anyakönyvezések problémái. Mivel az önálló plébániának saját magának kellett az összes költséget állnia, ezért érthető, hogy a sajátos tanyai adottságokból eredő furcsa helyzeteket rövidesen tisztázni kellett. Mindezt sürgette a kegyúr, Szeged Szabad Királyi Város is. Nem nézték

10 Alsótanyai stóladíjak

11 Nagypál Kilit plébános helynök levele a Püspöki Hatósághoz

12 Fürtön József közlése

jó szemmel sem az egyháziak, sem a város vezetői, hogy sokan másik egyházközség területére temetkeztek, vagy máshova anyakönyvezték őket. Még akkor sem örültek ennek, ha az érintett plébániák az anyakönyvi adatokat továbbították Szegedre.

Míg 1884-ben Kreminger Antal szeged-belvárosi plébános még azt írta, hogy nem kell tanyai temetőt kijelölni az alsótanyai lakosoknak, mert oda csak a szegényeket vagy a gyerekeket temetnék. Ezzel szemben, amikor 1899. áprilisában kinevezték Nagypál Kilitet plébániai helynöknek, már öt éve létezett az öreg temető, ami azonban kezdett szűkös lenni a tanyai hívek számára. Az öreg temető működése teljesen szabályozott volt. A kimutatásokból, árjegyzékekből egyértelműen lehet látni, hogy különbséget tettek fiatal és öreg („kistemetés”, illetve „öregtemetés”), szegény és gazdag temetés (temetés karingben vagy palástban) között.

Az új temető megnyitása után állított kereszt mellett rendszeresen mutattak be szabadtéri szentmiséket

A kereszt talapzatának felirata:

*EZEN KERESZTET ISTEN DICSŐSÉGÉRE EMELTETTE
BOKOR KÁROLY
ÉS NEJE
SZÜL. CZÖNDÖR ROZÁLIA
1903-ban.*

Az egyházközség önállósodásának a biztos jele az is, ahogyan Nagypál Kilit alsóközponti helyettes plébános hivatalos levélben rögzítette, hogy milyen esetekben temetkezhetnek csak az alsótanyai lakosok Alsóvárosra. A leírásból jól kirajzolódik, hogy Alsótanya ekkor már önálló egyházközség, egyetlen függése a plébános személye. Nagypál Kilit, a (helyettes) plébános ugyanis egyben ferences szerzetes is volt, így ő az alsóvárosi rendházhoz tartozott, a rendnek joghatósága volt fölötte.¹³ Az alsóközpontiak csak a következő esetekben temetkezhettek az alsóvárosi temetőbe:

- „a) az elhalt tanyai lakosnak a városban háza és abban állandó lakása van
- b) ha az elhunyt házastársa az alsóvárosi temetőben van már eltemetve, s övéi az utóbbi házastársat mellé kívánják temettetni
- c) ha egyes tanyai családok az alsóvárosi temetőben birtokkal, vagy pedig rendesen bekerített és sírkövel ellátott temetkezési hellyel bírnak”.

Az anyakönyvezést azonban minden esetben az alsóközponti plébániának tartja fent.¹⁴

Az alsóközponti temető létesítése után ide temetkeztek a helyieken kívül a domaszékiek, a feketeszéliek, a csorvaiak, a széksósiak, a zákányszékiek, a királyhalmiak, az átokháziak, sőt öttömösiek is, bár Öttömös 1897-98-ban önálló község lett. Mivel az öreg temető egyre kisebbnek

¹³ 1899. november 9. esperesi levél; Kreminger Antal Nyilatkozata 1884.

¹⁴ Nagypál Kilit plébános helynök levele a Püspöki Hatósághoz

bizonyult, ezért a századfordulón egy új temetői részt alakítottak ki Alsóközpont nyugati részén. A két temető egymás közelében volt, de teljesen nem ért össze. Egy ideig mind a kettőbe temetkeztek, de végül az öreg temetőt 1929. december 15-ei hatállyal Szeged Szabad Királyi Város polgármestere egy határozattal bezáratta.¹⁵ Az új temetőt azóta is használja a település. Haranglábat, ravatalozót a 20. század első éveiben építettek.

A térség háborúban elhunyt hősi halottainak Alsóközponton nem a temetőben, hanem a település főhelyén, a templommal szemben lévő parkban emeltek emlékművet (lásd alább), de a régi sírok között találhatunk egy olyat is, ahol például az I. világháború harcai során elesett fiú holttestét hazahozatták a szülők, és a hozzátartozói mellé temették el. Bár utóbb a családi sírkőre is felkerült a neve, az emléket őrző rokonok a fiatal katona eredeti, időközben több darabra törött sírkövét is megtartották a sírbolt mögött.

*A családi sírbolt feliratai között másodikként szerepel Nacsa Antal (1893 + 1917);
az eredeti, mára összetört sírkő darabjai a földön állnak*

¹⁵ Juhász Antal 73-93.o.; Historia Domus 1. kötet: 1929. december 30-ai bejegyzés

Az eredeti sírkő felirata:

Itt nyugszik

NACSA ANTAL

Az orosz és olasz harctereken

harcolva és megsebesülve,

DEBRECZENBEN 1917. febr. 24.

hősi halált halt,

24 éves korában

A talapzatán olvasható kiegészítés:

NYUGODJÉK BÉKÉBEN A HAZAI FÖLDEN!

Korai hősi halálát siratják

bánatos szülői és testvérei

Bár a Historia Domus csak 1922-ben említi először, valószínűleg az új temető kijelölését és használatba vételét követően elég hamar kialakult egy sajátos szokás. Mindenszentek napján (november 1-jén) a templomból a körmenetben mentek ki a hívek a pap vezetésével a temetőbe, ahol sírokat szenteltek. Ezt követően körmenetben vonultak vissza. Másnap, Halottak napján (november 2-án) a templomban tartott koporsós gyászmise után a hívek pap nélkül szintén közösen vonultak ki az öreg temetőbe imádkozni, meglátogatni az elhunytakat. Nem írnak róla, de valószínűleg a körmeneteket a sírok rendbetétele előzhette meg. 1929. november 2-át követően éveken keresztül úgy zajlott a régi temetőbe vonuló körmenet, hogy visszafelé megálltak az 1927-ben emelt Hősök Emlékművénél imádkozni az első világháborúban elhunyt hozzátartozóikért.¹⁶ Ez a szokás egyetlen egyszer maradt el: a kíméletlen rossz idő miatt 1932-ben Mindenszentek napján nem vonultak ki a temetőbe. A feljegyzéseket átvizsgálva bukkantunk rá arra, hogy időnként Márk evangélista napján (így például 1928. április 25-én) a búzaszentelést követően is körmenetben vonultak a temetőbe. Ugyanebben az évben május 14-16. között Keresztjáró napokat tartottak, és szintén körmenetben vonultak a régi temető keresztjéhez a hívek. Ezeknek a szokásoknak a megtartását 1950. áprilisáig engedték a hatóságok, akkor a Jugoszláviával szemben elhidegülő viszony és a háborús hangulat jó apropót teremtett, hogy betiltsák az ilyen egyházi, közösségi tevékenységeket.¹⁷

A város központjában lévő Szent László parkban áll az I. világháborús emlékmű 1071 alsótanyai hősi halott nevével

16 Historia Domus 1. kötet: 1929. november 2-ai, illetve a későbbi évek november 2-ai bejegyzései

17 Historia Domus 1. kötet: 1950. áprilisi feljegyzése

A '40-es évek tervei és változásai

A temetővel kapcsolatban az 1940-es években viszonylag sok minden történt. A II. világháború alatt 1941. novemberétől betiltották, hogy Mindenszentek ünnepén és Halottak napján gyertyát gyújtsanak a temetőkben, mert a viasz háborús alapanyagnak számított, ezért tilos lett „pazarolni”.¹⁸ A következő év októberében Dr. Balogh István plébános kezdeményezte, hogy a régi temetőt alakítsák át az I. világháborúban elhunyt hősök ligetévé, ezzel megakadályozva azt, hogy az egykori temetőt házhelyeknek ossza ki a város.¹⁹ Ez az igyekezet azonban nem járt sikerrel, ahogyan ma is láthatjuk: a helyén utcákat nyitottak, nyoma sincs a hősi parknak.

Ehhez hasonlóan öt évvel később szintén felmerült az, hogy a régi temetőt másként hasznosítsák. A helyi 3 éves tervet 1947 tavaszán gondosan készítették elő, ami szerint „a pártok küldötteiből álló bizottság a lakossági véleményeket meghallgatva terjesztette elő elképzelését”. A fő célkitűzések között szerepelt, az „Ipari és kereskedelmi jellegű fejlesztések” között: „konzervgyár és hűtőház épüljön a bajai út melletti régi temető helyén”²⁰. Ez a célkitűzés azonban szintén nem valósult meg.

1943. márciusában a temető területét bővíteni kellett. Az újonnan kiosztásra került földet felparcellázták és beszámolták, ami után rendszerezett törzskönyv szerint lehetett sírhelyet váltani. Ez az átláthatóságot nagyban segítette.²¹

A háborút követően az átalakuló politikai rendszer érintette az egyházközséget is. 1947 nyarán a Földkiosztó Bizottság hosszú huzavona után végre visszaadott földeket az egyháznak. A templom mögött telkeknek szánt földterületeket, a temető mellett pedig 5 hold szántót adott vissza. Ez utóbbit a sírásó használhatta.²² A temető területét még 1949-ben érte egy komoly változás. Mivel ekkor még éppen Szeged városa volt a kegyúr, így a városi hatóság joga volt az, hogy Jehova tanúinak és a metodistáknak a temető észak-nyugati részén biztosítson egy körülbelül 400 □ területet.²³ Ma ez a temető legelhagyatottabb része, erre az időszakra sajnos, már semmi sem utal. A gazzal borított területen, futónövények sűrűjében számtalan régi sír rejtőzik, melyek közülük igen soknak már a fejfája, keresztje sem látható, csak a korhadt fa- vagy törött betondarabok emlékeztetnek arra, hogy egy évszázaddal ezelőtt még ide temetkeztek a környéken lakók. A megmaradt keresztek feliratainak java olvashatatlanná vált, s láthatóan a legtöbb sírt hosszú ideje nem gondozza, nem látogatja senki.

18 Historia Domus 1. kötet: 1941. november 1-jei feljegyzése

19 Historia Domus 1. kötet: 1942. októberi feljegyzése

20 CsML, Alsóközpont I. fkh 426/47

21 Historia Domus 1. kötet: 1943. március 7-ei feljegyzése

22 Historia Domus 1. kötet: 1947. augusztus 5-ei bejegyzése

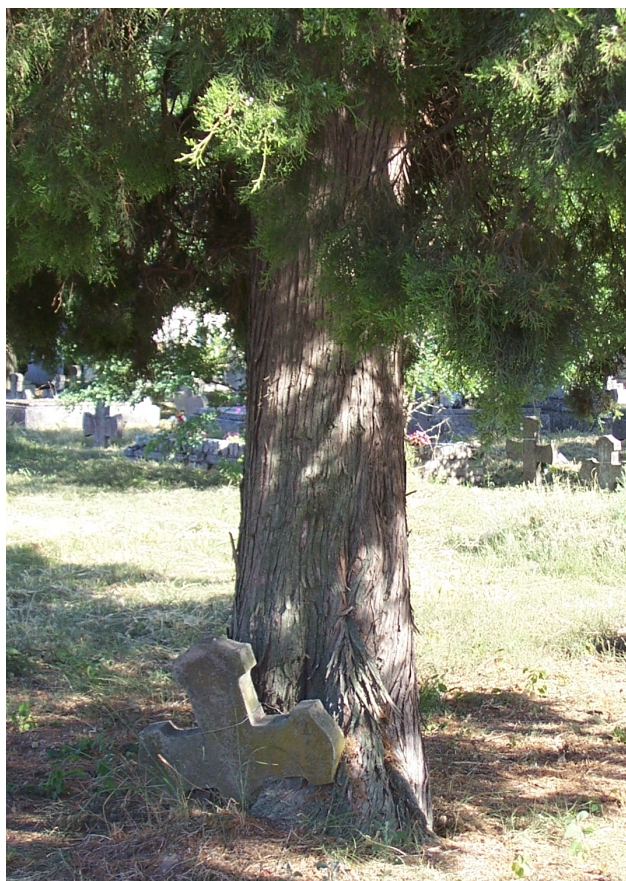
23 Historia Domus 1. kötet: 1954. évi feljegyzése

Az elhagyatott, gazzal benőtt észak-nyugati parcellákban a régi sírkövek alig látszanak ki a gazzól

Számtalan egykori sír rejtőzik a burjánzó növények alatt, de mára csak keveset jelölnek fejfák vagy sírkövek, s ezek feliratait is legtöbb esetben olvashatatlaná koptatta az idő

A régi sírkeresztet az évek alatt teljesen körül nőtte a mellette kinövő fa

Temetési szokások a 20. század első felében

Bálint Sándor szerint a 20. század elejére kialakultak a temetési szokások: „A század első éveiben a sírhalmot koporsófedél alakúra formálták. Később, hogy a homok ne omoljon, gyöptéglával szegélyezték. Tehetősebbek egyszerű deszkakeretet csináltattak vagy téglából raktak 20–30 centi magas falat. Ugyanazon időkből a szegények fakeresztet csináltattak, a módosabbak pedig egyszerű betonkeresztet. Csak a legtehetősebbeknek adatott meg a betonba márványtábla készíttetése. Ma még sok ilyen fehér- vagy vörösmárvány táblás síremlék van a mórakalmi temetőben. Kevés, de igen művesen kovácsolt vaskerítéssel körülvett sírhely is van, amelyek jelzik, hogy Alsóközpontra is voltak gazdag családok, melyek illő gazdagsággal tudták megadni halottaiknak a végtisztességet. Ma már alig látható deszkakeretes sír; az egyszerű, hantos és a téglakeretes is eltűnőben van. Fél, vagy egész kriptákat csináltatnak, egyszemélyeset vagy párosat; de nem ritka a családi kripták sem. Valamennyit alapos szigeteléssel látnak el, hogy a talajvíz majd ne háborgassa a halottakat.”²⁴

²⁴ Bálint Sándor: A szögedi nemzet. 3. MFMÉ. 1978/79-2. Szeged.

A legegyszerűbb, koporsófedél alakúra formált, fedetlen sírhalom, fakereszttel

Ma már ritka látványnak számít az egykor általános deszkakeretes sír

Tégla keretes sírhalom, melynek középső részére gyakran virágot ültettek

Fakerrítéssel körülvett kettős sír

Ma már rozsdálló, egykor igényesen kivitelezett rácskerítés egy családi sírbolt körül

A hajdani (kidőlőfélben lévő), angyalal díszített sírkő mellé hullámpalából készült a sírkeret

Az egyszerű kettős sírhalmot téglával fedték le

Több sírhelynyi széles családi sírbolt, melyben a családtagok egymás mellé temetkeztek

A temetkezési szokásokról Ifj. Lele József Mórahalom monográfiájában részletesen beszámol: „Amikor meghalt valaki a házban, első dolguk volt a hozzátartozóknak, hogy tágra nyitották az ablakokat, majd megállították az órát. A fali tükröt sötét ruhával takarták le. Szóltak a

papnak és megtekintette a halottat a közgyám, a tótör, aki – amíg orvos nem volt – a halottkém feladatát is ellátta. A toronyban megszólaltak a harangok. Legtovább a kisharang szólt, ami jelezte a környék lakóinak, hogy halottjuk van. Amíg a halottat el nem temették, addig naponta – reggel, délben és este, a szokásos harangozásokat követően – hosszan szólt a lélekharang (kisharang). Viharharanggal soha nem harangoztak halottnak.

A halottat földre helyezett asztallapra, a nagy gerenda alá fektették, a nagy házban. Hamar elhívták a halóttöltőt... Miután megmosta és felöltöztette, koporsóba helyezték a halottat, és az asztallap helyére tett két székre tették, szintén a nagygerenda alá. A halottat otthon, a nagyházban (szobában) ravatalozták föl. Az asszonyhalott mellé imakönyvet, olvasót és egy szál szenteltgyertyát tettek. Emberhalott mellé, a jelzettekén túl a kalapját, néhol a pipáját és mindkettőhöz aprópénzt is tettek. A legényhalottat vőlegénynek, a lány halottat menyasszonynak öltöztették fel. A virrasztást imádságos asszonyok végezték. A virrasztás vezetését jószolgálatból végezték az asszonyok. Amíg az asszonyok a ravatal mellett imádkoztak, addig a férfiak a konyhában egy kis bor mellett beszélgettek, földéizve az elhunytól való emlékeiket.”²⁵ A háznál történő ravatalozást 1936. áprilisában Szeged városa rendelettel betiltotta, de azért ez a szokás még sokáig élt a tanyákon.²⁶

„A pár órás, napos csecsemőt, ha megkeresztelték, jeles sírba temették. Aki halva született, azt a nagyszülőkre. Olyan is volt, aki a dobozba tett kis holttestet odaadta a sírásónak, hogy amikor temet valakit, tegye alá, a sír fenekére. Századunk elején a gyakori gyermekhalandóság miatt külön gyermeksírsor volt az árok szélében.”

Gyermeksírok sora az északi kapu (Petőfi utca) felől bevezető út mellett

25 Mórahalom 500.o.

26 Historia Domus 1. kötet: 1936. április 7-ei feljegyzése

Tanyáról a halottat kocsin – tehetősebbek halottaskocsin, itteni szóval a halálkocsiján – vitték be temetés előtt a templom elé. A gyászmise alatt ott volt ravatalon, majd mise után a pap ott búcsúztatta el. Ezután a halottas menet elindult a temetőbe. „Korábban a fában szegény vidéken még élt a koporsó nélkül való temetés szokása. (...) A halottat kocsin viszik a temetőbe. A kocsin gyékényszőnyeg, derékalj és lepedő van. A testet tiszta szobából való új subával szokás leteríteni.” A módos családok díszes, nem ritkán négylovas temetést rendeztek. Ennek ellenére mindenütt családi esemény maradt. Négy vagy hat lovas temetéskor a lószerszámokat fekete tollakkal díszítették, fejzőjükre pedig fehér kendőket kötöttek. A hajtónak a koporsóstól kapott gyászhuszáruhába kellett öltözni.

A temetési menet elején a fehér kendővel átkötött kereszt haladt, két oldalán pedig – szintén fehér kendős – fekete gyászlóbogókat vittek. Őket követte a pap, mögötte pár lépéssel a kántor. A koporsón volt a család koszorúja. A többi a koci oldalára akasztották, illetve a koci tetejére rakták föl. A halálkocsi után a közvetlen hozzátartozók, majd a közelebbi, illetve a távolabbi rokonok, szomszédok és ismerősök, tisztelők mentek. Alsótanyai hiedelem szerint „kocsisoros temetői menetnél a halott lelke a temetési menet utolsó kocsija fölött repked”. Helyi, ismert hiedelem szerint amelyik dűlőben halottat visznek, ott az évi termést elveri a jég.

A templomi harangszó a temető kapujáig kísérte a halottat. Onnan a temetői kisharang szólt a sírig. A kaputól a halottat vállra vett szentmihálylován, emberek vitték a sírhoz. Lány halottat legények vették vállukra, legényhalottat pedig erősebb lányok vitték a nyugvóhelyére. Az árván maradt lány vagy legény a koporsó után vitte a szűzpárnát, rajta a mirtuszvirágot, vagy -koszorút, amit temetéskor a sírba dobtak. Ennek a párnának rendes helye a templomban van. Nagy ünnepeken a körmenetben fiatalok szokták vinni, emlékeztetve őket arra, hogy mire való. „Nagylány sírkeresztjét Alsótanyán fátyollal le szokták teríteni.”²⁷

A kommunista idők történései

Az ötvenes évektől a temetőre és a helyi egyházközségre vonatkozó adataink meglehetősen hiányosak, mivel a plébánia történetét rögzítő Historia Domus-t a kommunista időkben mintegy három évtizeden keresztül nem vezették. Az 1986-tól kinevezett plébános, Orosz Lőrinc ezt így magyarázta a Historia Domus általa megnyitott második kötetének elején: „Mint ujonnan [sic!] kinevezett plébános, megkezdem írni a Historia Domust, mert az előzőt 1944-45-ben abbahagyták és az elődök nem mertek vagy nem akartak semmit papírra vetni”²⁸.

Emiatt a település fejlődése szempontjából kifejezetten mozgalmas időszakról az egyházi

27 Mórahalom 500-501.o.

28 Historia Domus 2. kötet: Orosz Lőrinc 1986.

krónika híján a város történetét – főként a település alapításának centenáriuma kiadott könyvet²⁹ – érdemes fellapoznunk. Az abban leírtakat egészítik ki Orosz Lőrinc visszaemlékezései, aki plébánosi kinevezése előtt már néhány éven keresztül (1972 augusztusától 1975 júliusáig) káplánként is szolgált a községben.

Elődei kapcsán (a temetőt is említve) fontosnak tartotta feljegyezni a városban – miként az országos híradásokban is – csak Balogh páterként emlegetett, később a kommunistákkal együttműködve politikai pályára lépő, majd Mindszenty bíboros által kiközösített papról: „Balogh István volt plébános innen ment 1945-ben a debreceni ideiglenes kormányba, festménye az ebédlőben van. A mórachalmiak elmondása szerint a temető egyik kriptájából adó-vevő rádióval tartotta a kapcsolatot a felszabadítókkal.”³⁰

Szeged–Alsóközpont 1950. október 27-től Mórachalom néven vált önálló községgé, s ezzel megszűnt az addigi szoros politikai és gazdasági kapcsolat a megyeszékhellyel. A temető sorsának alakulása szempontjából érdemes röviden kitérni a település népességének változására is. Nem hagyható figyelmen kívül a bel- és külterületi lakosság aránya és ennek alakulása sem. A Szeged egykori birtokaiból – számos ugyanilyen helyzetbe került faluhoz hasonlóan – elkülönített új község lakónak ugyanis csaknem 80 százaléka élt ebben az időben tanyán, de ezt az arányt – a tanyapolitikát szervező Tanyai Tanács határozott szándékán kívül – több fontos külső tényező is csökkentette az évek során. Az önállóság elérése egybeesett a kommunista tervgazdálkodás elindulásával, a kulákok birtokainak kisajátításával, ami általában az ott élők kitelepítését (vagy jobb esetben csak a faluba való beköltözését) jelentette. A munkaképes fiatalok a korábbi uradalmi majorságok helyén létrehozott kisebb-nagyobb termelőszövetkezetek helyett gyakran inkább „az iparban és a favorizált bányászatban (Komlón és másutt) vállaltak munkát. 1949 és 1960 között majdnem ezer fővel csökkent a község tanyai népessége, miközben a belterületen lakók száma mindössze négyszázzal gyarapodott. Tíz év alatt 590 mórachalmi hagyta el szülőföldjét! Ha figyelembe vesszük, hogy az ötvenes években csorvai, zákányszéki határban élő parasztcsaládok is Mórachalmán építkeztek és tanyáikról ide költöztek, az elvándorlók száma még többre tehető.”³¹

Szintén jelentős migrációs kényszert jelentett a jugoszláv határ közelsége a déli szomszédokkal megromlott politikai viszony miatt. A bunkerekkel, állandó katonai jelenléttel örzött határsávba csak engedéllyel lehetett beutazni, így számos család – főként a fiatal házaspárok – inkább otthagya tanyáját és távolabb költözött a veszélyes övezettől.

S bár „az ideológusok azt tartották, hogy a tanyavilág az elmaradottságot konzerválja, ezért belátható időn belül meg kell szűnnie”³², a homokháti tanyák száma az '50-es, '60-as években nem csökkent olyan mértékben, mint a tanyán élők létszáma. A külterületen maradás mellett szólt a '70-

29 Mórachalom – a település földje és népe

30 Historia Domus 2. kötet: Orosz Lőrinc 1986.

31 Mórachalom – a település földje és népe

32 Mórachalom – a település földje és népe

es évek elején az elektromos áram bevezetése a Szeged környéki tanyákra is, ami nemcsak a villanyvilágítással, de a háztartási gépek működtetésével is kényelmesebbé tette az addigi komfort nélküli tanyákat. (Érdekesség, hogy Mórahalom tanyavilága milyen nagy mértékben megőrizhette egykori arculatát és e térségben mennyire megmaradhatott az egyéni gazdálkodás jelentősége és becsülete – az erőszakos szövetkezet-szervezések ellenére is. Ennek magyarázatát a településről kiadott kötet³³ részletesen taglalja.)

A kommunista időkből kiemelendő még, hogy a térségben élők erős ellenállással fogadták a téjesesítést, politikai agitálást és az egyéb, szocialista ideológia mentén rájuk kényszerített intézkedéseket. Jól tükrözi ezt az ötvenes évek elején a településen kirobbant koncepciós ügy³⁴ – melynek végén egy halálos ítéletet végre is hajtottak – visszhangja, majd az 56-os események során a községben történt, több halálos áldozatot követelő és számos sebesülten járó sortűz is.

Szintén Orosz Lőrincről tudjuk, hogy az 1956-os forradalmat követő évben a mórähalmi temetőben is kifejezték az itt élők az áldozatok és börtönbe hurcoltak iránti szolidaritásukat: „1957-ben a mindenszenteki körmenet, a temetőbe mentek a hívek és ott volt beszéd, alkalmat adott arra, hogy Winkler plébánost egy hétre fogdában tartsák Szegeden, még nekem is emlegette élményeit.”³⁵

A temetkezési szokások változása a század közepétől

A plébániai feljegyzések hiányossága miatt – és nyilván az állam részéről az egyházi ügyek dokumentálása iránt tanúsított érdektelenség okán – a '60-'70-es évekről még kevesebb információ áll rendelkezésünkre a temetőről.

Szomorú sajátosságot ad az itteni halálesetek krónikájának, hogy a korábbi és későbbi Historia Domus-ok, illetve a hivatalos statisztikák alapján a térségben – és különösen Mórähalmon – hosszú időn át országos viszonylatban is igen magas volt az öngyilkosságok száma. Ezt a tragikus ténytet a településről kiadott kötet így magyarázza: „A lelki terhelést nehezen viselik a mórähalmiak. Gyakori az öngyilkosság. Okai között itt is vezet az italozás, amely tönkreteszi a családi életet. A legtöbb ember megtermeli a családnak szükséges bort, pálinkát, s csak az akaraterőn múlik, hogy mennyire fér meg tőle. Az italos ember előbb-utóbb lemarad a versenyben, megromlik a viszonya a környezetével, s ebből csak az önpusztításba képes menekülni.”³⁶

A helyi temetőben kezdettől főként mórähalmiak és környékeliek temetkeztek, de még az önálló községgé válás után is gyakran szokás volt a szegedi, főként az alsóvárosi temetőbe vitetni az elhunytakat. Ennek elsősorban a családtagok egy helyre (azonos sírhelyre) vagy legalább egy

33 Mórähalom – a település földje és népe

34 Mórähalom – a település földje és népe

35 Historia Domus 2. kötet: Orosz Lőrinc 1986.

36 Mórähalom – a település földje és népe

temetőn belül egymás közelébe való elhelyezése volt az oka.

Mivel általános szokás volt bizonyos idő elteltével a nagyszülők vagy régebben elhunyt rokonok sírhelyére, az elhunytakra „rátemetkezni”, ezért a régi sírkövek (és az egykor élt rokonok emlékének) megőrzése érdekében elterjedt a hajdani, általában betonból készült keresztek beépítése az újabb – főként műkőből, márványból készült – sírfedelelekbe. A településre jellemző egyedi vonás, hogy a régi sírkeresztek egyenlő szárhosszúságúak (tehát nem a klasszikus, ún. latin keresztet használták a fejfákon). Előfordult, hogy ezeket be is betonozták az utóbb teljesen lefedett sírboltokba, de sok helyen látni a régi kereszteket egyszerűen beültetve a keretes sírhelyek középső, fedetlen részébe.

Több régi sírkereszt utólagos beépítése az utólag készült családi sírboltba

Czöndör Pál, gyémántdiplomás tanár keresztye is a sírhelyet fedő betonlapba lett rögzítve

A mórahalmi temetőt választotta végső nyughelyéül a település három egykori lelkipásztora is, akik közül kettejük sírja a temető egykori központi keresztje mellé került. „Elődöm, Winkler József 1957-től volt plébános, elhunyt 1985. XII. 12-én Szegeden a II-es kórházban. Érszükületben szenvedett, levágták térdben az egyik lábát és nem bírta a szíve. Eltemette a Püspök Úr 1985. XII. 16-án szép számú hívő jelenlétében a mórahalmi temető keresztje mellé. Wác [sic! helyesen: Wátz] Oszkár, elődje szintén itt nyugszik.”³⁷ – jegyezte fel Orosz Lőrinc.

A kereszt mögött egymás melletti sírban nyugszik a település két egykori plébánosa

A jobb oldali sír felirata:

ITT NYUGSZIK

37 Historia Domus 2. kötet: Orosz Lőrinc 1986.

WINKLER JÓZSEF
 1905–1985
 ESPERES SZENTSZÉKI BÍRÓ PLÉBÁNOS
 1957 – 1985
 FELTÁMADUNK

A bal oldali sír felirata:

ITT NYUGSZIK
 WÁTZ OSZKÁR
 SZENTSZÉKI TANÁCSOS
 PLÉBÁNOS
 1889–1956
 URAM LEGYEN MEG A TE AKARATOD

A kereszttől valamivel távolabb, de a temető egykori központi részének számító harangláb közelében található Hoschek Vince ferences szerzetes sírja is, aki ún. helyettes plébánosként, de már az első itt lakó lelkiatyaként végezte szolgálatait a településen. A feljegyzések szerint állomáshelyét 1894. augusztus 10-én foglalta el, ekkor kezdődött el hivatalosan az alsóközponti anyakönyvezés, illetve az ő közreműködésének köszönhető a temető létesítése is. A sírkő a felirat szerint valószínűleg a helyiek adományából készült és egy családi sírbolttal (Babarczy Ferrenc és neje) lett egybeépítve.

A sírkő felirata:

Itt nyugszik

I.B. FŐTISZTELENDŐ

HOSCHEK VINCZE

SZ. FER. R. ÁLDOZÁR

SZEGED ALSÓKÖZPONTI

PLÉBÁNOS-HELYNÖK

SZÜL. 1862. JAN. 8.

MEGH. 1898. NOV. 19.

Béke hamvaira!

A lábazon található felirat:

A hűvek kegyelele emelte,

emlékét őrző

BAKOCS KÁROLY

1860 + 1913

Számos síron megfigyelhető, hogy ahol a házaspároknak különálló fejfájuk van – valószínűleg mivel eltérő időben hunytak el –, ott a néven és a születési-halálozási időpontokon kívül a kereszt felfelé mutató szárára egy-egy képet is faragtak: leggyakrabban a szenvedő, töviskoronás Krisztus-arc vagy lehajló (általában egy sírra hajló) cédrusfa ágai láthatók rajtuk. Ami ebben a díszítésben helyi sajátossággént említhető, az a cédrusfa alkalmazása katolikus hiten lévők esetében – ezt a képet ugyanis az ország más vidékein (pl. Bácskában) szinte kizárólag református temetők sírkövein, fejfáin fedezhetjük fel. Az anyakönyvek tanúsága szerint ugyanakkor a mórahalmi cédrusos sírkövek legtöbbje katolikus vallásúak emlékét őrzi (ami egyáltalán nem meglepő, hiszen a település lakóinak túlnyomó része a tanyavilág benépesítésétől kezdve ehhez a felekezethez tartozott). Érdekes, hogy a képek alkalmazásában sincsen határozott szabály, tehát a Krisztus-arc nemcsak a férjet, a cédrus pedig nemcsak a feleséget jelölheti – vizsgáldásunk során mindkét változatra találtunk példát a sírok között. *(Lásd még a 18. és 20. oldal képeit!)*

Itt a férj sírkövén látható a lehajló cédrus és a feleségén a töviskoronás Krisztus-arc

Ennél a sírnál pedig éppen fordítva alkalmazták a kereszt díszítésére a két szimbólumot

Érdekességként adjuk közre a Csend utcai bejáratnál (közvetlenül a régi ravatalozó mellett) található családi sír képét, melynek különlegessége nem a feliratában vagy a rajta szereplő – egyébként a mórähalmi temető sírjain igen gyakori – idézetben rejlik, hanem a házaspár neve felett büszkén feszítő ötágú csillag ábrázolásában. A fejfák többségén kereszt, feszület, Krisztus-arc, Mária-alak, kehely, galamb vagy lehajló cédrusfa látható – ezzel szemben az alábbi sírkő egyetlen dísze a középén látható csillag.

Az ötágú csillaggal díszített családi sír

A temetőrendezés és -fejlesztés kezdetei

Mórähalmot 1970-ben minősítették nagyközséggé, majd a közigazgatás átszervezését követően 1984-től városi jogú nagyközségként működött. Az egykori Alsóközpont 1989. március 1-jén kapott városi rangot.

A néhány évtized alatt a Homokhátság központjává váló település viszonylag gyors infrastrukturális fejlődése miatt szinte kimondott elvárás volt – az itt élők és a szocialista korszak politikai vezetése részéről is – a temető és környékének folyamatos gondozása, ellenőrzése, rendben tartása. Ennek az elvárásnak a tulajdonos egyházközség kellett volna megfeleljen, ám ez gyakran nem volt egyszerű feladat. „Mindig nagy gond volt a temető, sok mindent kell ott is szépíteni. A temető háromnegyed része körül lett kerítve. Igény a ravatalozó felújítása”³⁸ – fogalmazott Orosz

³⁸ Historia Domus 2. kötet: Orosz Lőrinc 1986.

Lőrinc még 1986-os feljegyzésében is.

A kerítés-építés szükségességét és fontosságát jól mutatja, hogy az új plébános vezetésével már 1987 nyarán nekiláttak, s viszonylag rövid idő alatt el is készültek vele: „Július végén és augusztus elején képviselő-testületi emberek és még néhányan megcsináltuk a temető kerítését, így mind a négy oldalról be van kerítve. Ez utóbbi 500 m drótkerítés készítését jelentette, köszönet érte és hála Istennek és az embereknek.”³⁹

A temető körüli nyírfasort 1986-ban ültették a településen ezekben az években (1985–86) kápláni szolgálatot végző Dénes Zoltán szorgalmazására és irányításával.

Az új ravatalozó megépítése

A temető korábbi ravatalozóépületével kapcsolatban már a '80-as években felmerült a felújítás vagy átépítés igénye. Ennek esztétikai okok mellett a belső tér szűkösége is magyarázata volt. Az évek során azonban ezen elképzelések helyett egyre inkább egy új ravatalozó megépítését kezdték szorgalmazni mind a mórahalmaiak, mind a fenntartó egyházközség. Orosz Lőrinc 1987 októberében még így írt: „A ravatalozót bemeszelték a hívek, 4 személy. A temetőgondnok [1986. IX. 1-től a temetőcsősz Szabó Szilveszter.] pedig lefestette az ajtókat és az ablakokat. Valamennyire rendbe hoztuk, hiszen az új ravatalozó felépüléséig még sok halottat innen temetünk.”⁴⁰

Ugyanebben az évben viszont már azt is hozzátette: „November 10-én temetői szemle a Tanács dolgozójával”, vagyis láthatóan elindulhatott végre az új ravatalozóról szóló egyeztetés, tervezés. A kivitelezés azonban utódjára, Fudala István plébánosra várt, akit 1988 szeptemberétől helyezett Mórahalomra Gyulay Endre püspök.

Az épp csak megérkező plébános a temető kihívásával hamar szembesülhetett, hiszen egy hónappal később már ezt jegyezte fel: „Volt temető-szemle is ebben a hónapban a Tanács részéről és a Temetkezési Vállalat részéről tekintettük meg a temetőt. Hát, sok hiányosság van: nincs térkép a temetőről, nincs rendes ravatalozó, a sírok nem egyformák... lesz mit csinálni és csináltatni.”⁴¹

Az említett hiányosságok közül legsürgetőbbnek a ravatalozó ügye bizonyult, így az előző évek tervezgetései után hozzá is fogtak az építkezéshez: „Az ottani építkezés 1990 augusztusában kezdődött el mészégetéssel, majd ősszel az alapozással, 1991-ben folytatódott és [...] 1992. októberére fejeződött be. A tervezője: Takács János szegedi tervező. A kivitelezője: Somogyi Lajos helybéli mester volt. Szentelése 1992. október utolsó szombatján közvetlenül Mindenszentek és Halottak napja előtt.”⁴²

39 Historia Domus 2. kötet: Orosz Lőrinc 1987.

40 Historia Domus 2. kötet: Orosz Lőrinc 1987.

41 Historia Domus 2. kötet: Fudala István 1988.

42 Historia Domus 2. kötet: Fudala István 1991.

A beruházáshoz szükséges anyagi források előteremtése az egyházközség számára nem volt egyszerű feladat, hiszen az építkezés teljes költsége már a tervezéskor meghaladta a hárommillió forintot. A ravatalozó ügyét a város első polgármestere, Katona László és az első szabad helyhatósági választás után megalakult képviselő-testület kiemelt figyelemmel kezelte és anyagilag is támogatta. „A kampány ideje alatt felkeresett [Katona László], s egy-két fontos dologról tárgyaltunk. Akkor ő ígéretet tett arra, ha netán ő lesz a polgármester – mivel az egyházközség is őt támogatja –, ezért fog majd segíteni abban, hogy a temetőben új ravatalozó épüljön az elavult helyén. Mivel az őszi helyhatósági választást megnyerte, ígéretét teljesítette; az önkormányzattól az 1991-es esztendőben átutaltak 2.000.000 Ft-ot – azaz kétmillió forintot az épülő új ravatalozóra.”⁴³

Ez az összeg a munkálatok megkezdéséhez elegendő volt, de az egyházközség szorgalmazta, hogy a város lakói is járuljanak hozzá családonként egy jelképes összeggel. Ennek összegyűjtése azonban nehezen ment, mivel sokan voltak, akik nem akartak adakozni erre a célra: „Amikor elkészült a terv, akkor kb. 3-4 milliós volt a költségvetés. Mivel a helybéli önkormányzat 2 millió Ft-ot adott, így is kellett az egyházközségnek is anyagiakkal még hozzájárulnia. Erre gyűjtést tartottunk; úgy gondoltuk, ha házanként 1.000 Ft-tal – azaz egyezer forinttal – hozzájárulnak, akkor ez a közös teherviselés lehetővé tenné, hogy elkészüljön a ravatalozó. Erre a pénzt nekem kellett összeszednem házszenteléskor az egyházi adóval együtt. A tapasztalatom az volt, hogy sokan nagyon is sajnálták erre ezt az egyezer forintot. Mintha a fogukat húzták volna! Pedig nem szegények laknak itt, több milliós betétek vannak...”⁴⁴

A munkálatok időközben rendben folytak, a helyi kivitelező és a számtalan önkéntes segítő tevékenységét gyakran méltatta a plébános is: „Somogyi Lajos kiváló munkát végzett, precíz, pontos és lelkiismeretes. Ez nagyon jól esett. Valamint az, hogy sokan jöttek és segítettek társadalmi munkában, mesterek és segéd munkások, ez is jól esett. Voltak mesterek, akik [...] olcsóbban végezték el a munkát, ezzel is segítettek. Így a költség, a kiadásunk kevesebb lett; hogy mennyivel, azt pontosan nem tudjuk megmondani!

Nagyon sok nevet kellene ide felírnom; több mint 100 ember nevét, aki valamilyen módon és formában segített. [...] A jó Isten úgyis tudja, ki hogyan, miként, milyen szívvvel segített!

Ugyanakkor azt is meg kell említenem, hogy Katona Lászlónak, polgármesterünknek sokat köszönhetünk, sok mindenben mellénk állt és segített! Elmondhatjuk azt, hogy ez helybéli összefogás, kivitelezés volt, s hogy jó példa arra: lehet mórakalmiaknak is összefogva dolgozni!”⁴⁵

A hivatalos építési engedély 1991. március 27-én kelt, a műszaki átadásra 1992. október 28-án került sor. Az elkészült új ravatalozót Gyulay Endre megyéspüspök szentelte fel a város lakói, illetve az építés során közreműködő szakemberek és önkéntes munkások jelenlétében.

43 Historia Domus 2. kötet: Fudala István 1991.

44 Historia Domus 2. kötet: Fudala István 1991.

45 Historia Domus 2. kötet: Fudala István 1991.

A hosszú várakozás után elkészült új ravatalozó épülete (2012-ben készült kép)

„A ravatalozó összkiadása eléri a 3 millió Ft-ot így is; az új parkolót a ravatalozóhoz tavaly nyáron csináltuk meg fél millió forintnyi költségben. Vettünk még [...] új, 2 személyes hűtőt is 260.000 Ft-os kiadással. (A parkoló költsége: 550.000 Ft!)”⁴⁶ – összegezte a felújítás anyagi oldalát Fudala István. De a számokon és pénzüsszegeken túl sokkal nagyobb jelentősége volt (és van máig is) annak, hogy Mórahalom város lakói az új ravatalozó felépültével méltó körülmények között búcsúzhatsanak el kedves elhunytjaiktól.

A temetési szertartások idejére 2005-től visszakerültek a ravatal mellé az ún. áldozatlángok (hagyományos nevükön: öröklángok). A két kandeláberben gyújtott tüzek a búcsúztatás alatt égnek az elhunyt koporsója vagy urnája mellett. A plébánia krónikájában feljegyezték, hogy ezeket hosszú ideig nem használták: a két kandeláber „12 évig a ravatalozó raktárhelyiségében volt tárolva”⁴⁷.

A régi ravatalozó használaton kívül került épületét az egyházközség 1998-tól kezdődően bérbe adta a hódmezővásárhelyi székhelyű Kegyeleti Kft.-nek (jelenlegi neve: Csongrád Megyei Kegyeleti Kft.) temetési kellékek kiállítása céljából. A Csend utcai bejáratnál álló épület másik felében virágüzlet működik, az egykori ravatalozó külső felújítását is ennek tulajdonosa és a temetkezési vállalat végezték el.

⁴⁶ Historia Domus 2. kötet: Fudala István 1991.

⁴⁷ Historia Domus 2. kötet: Papp Szabolcs 2005.

A régi ravatalozó épülete a temető felől

Az ezredforduló utáni események

A település lakónépessége az utóbbi évtizedekben jelentősen megnövekedett. Az állandó lakosok száma a 2000-es népszámlálási adatok alapján 5417 fő volt, amiből külterületen (tanyán) élt 1577 fő. A 2008. január 1-jei állapot szerinti az állandó lakosok száma 5948 fő, amelyből külterületen 1531 fő lakik, míg a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján 2012. január 1-jén már 6035 fő volt a lakosságszám. Ennek fő oka a jelentős számú, általában többgyermekes fiatal házaspár megtelepedése a településen – akik között megtalálhatók ugyan a továbbra is Szegeden dolgozók, de egyre nagyobb hányadot tesznek ki közöttük a helyben vagy a térségben munkát találók is.

A helyi temetkezési szokásokban nagyjából az ezredfordulótól kezdve figyelhetünk meg változásokat. A korábbi koporsós testtemetések helyett lassan Mórahalmon is egyre inkább elterjedt – a korábban a településen szinte egyáltalán nem jellemző – urnás temetkezés, melynek egyik módja a hamvak urnafalban, másik a kifejezetten urnák számára kialakított, kisebb méretű sírhelyekben való elhelyezése.

A hamvasztás melletti indoklások között manapság gyakran elhangzik magyarázatként, hogy ez az olcsóbb temetkezési forma vagy említik a hozzátartozókat a temetésen érő kisebb lelki megrázkódtatást is. Mindezekhez Mórahalmon még kapcsolódik egy, korábban sok kellemetlenséget okozó helyi sajátosság: hiába fekszik ugyanis a temető városi viszonylatban magasabb részen, mégis éveken át komoly problémát jelentett a magas talajvíz. Mivel a vonatkozó közegészségügyi jogszabályok alapján a koporsós temetés csak ott engedélyezhető, ahol a talajvíz

szintje nem éri el az 1,6 métert és a sír teljesen vízmentes, így az ezredforduló után több esztendőben is előfordult, hogy hosszú heteken át nem kaptak engedélyt a koporsós temetésre. Erről Papp Szabolcs irodavezető – aki a Historia Domus írását 2005-től vette át, Soós Dénes plébános idején – Halottak napja után így írt: „Hónapok óta a magas talajvízszint miatt szünetel a koporsós temetés. A hívek és a lakosság többsége még nem barátkozott meg a hamvasztásos temetési formulával. Lehetőség van előre elkészített kriptá váltására.”⁴⁸ Az urnás temetkezésen kívül egyetlen megoldás maradt: más temetőben elhelyezni az elhunytat – de ezzel igen kevesen éltek.

A közelmúltban új urnafalat is nyitottak, mivel a régebbi (bal oldalon) megtelt

A lakosság eleinte nehezen fogadta el a törvény által rákényszerített temetkezési módot – olyannyira, hogy 2005 végén az önkormányzat által tartott városi közmeghallgatás fő témái éppen a temetkezés, a magas talajvíz és a hamvasztás voltak. A felvetődött kérdésekre legtöbb esetben maga a plébános, Soós Dénes válaszolt.

Ez volt a leghosszabb ideig tartó tilalmi időszak: „9 hónapig tartott a koporsós temetés miatti zárlat. 2006. januárjától magasabb területeken megkezdtuk a temetést ismét hagyományos formában.”⁴⁹ A probléma az évek során többször előkerült (legutóbb 2010 februárjában), amikor ismét csak az urnás temetkezésre adott engedélyt a népegészségügyi szolgálat.

⁴⁸ Historia Domus 2. kötet: Papp Szabolcs 2005.

⁴⁹ Historia Domus 2. kötet: Papp Szabolcs 2006.

A kisebb méretű, ún. urnasírok az urnafalak előtti út túloldalán helyezkednek el

A gyorsan fejlődő településnek megfelelő körülmények megteremtése a temetőben és környékén újra meg újra felmerült igényként mind az önkormányzat városrendezési tervében, mind a fenntartó egyházközség által megfogalmazott működtetési elképzelésekben. Ennek érdekében készült el 2001-ben a temető részletes térképe (ún. felmérési terv, m=1:200 méretben) a szekszárdi Bartus Sándor okleveles magaspító üzemmérnök és munkatársai által.

A város és az egyházközség közti együttműködés a rendszerváltás óta a temetővel kapcsolatos ügyekben is kitűnőnek nevezhető. Mindkét oldalról jellemző a nyitottság a párbeszédre és a problémák közös megoldásának igénye. 2005-ben például Nógrádi Zoltán polgármester így fogalmazott Soós Dénes plébánosnak a temetőre is kirótt talajterhelési díj eltörlése okán írt kérvényre adott válaszában: „A temető rendezettsége, annak az Egyház részéről történő kezelése példaértékű, fenntartásában, gondozottságában a lakosok közreműködése elvitathatatlan.”

Mórahalmon 2005. augusztus 31-ei dátummal készült el a törvény által minden településen kötelezően megalkotandó helyi rendelet a temetőkről és temetkezés rendjéről. Ennek kapcsán a város önkormányzata megállapodást kötött a temető használatáról a fenntartó római katolikus egyházzal (képviselőiben a szeged-csanádi megyéspüspökkel, a helyi plébánossal és világi elnökkel), melyben külön kitérnek például a más felekezethez tartozók és a társadalmi temetést

kérők temetésének kérdéseire is. A korábbi temetői szabályzatot és díjszabást 2011. november 1-jétől Joó Balázs plébános javaslatára módosította az egyházközség: ettől kezdve minden temetői ügyintézés a plébániahivatalban történik (szemben a korábbi évek gyakorlatával, amikor a régi ravatalozóban lévő virágüzlet tulajdonosa is végzett bizonyos adminisztrációt).

Az egyházközség részéről az évek során a temetőtől sürgetőbb feladatok vonták el az anyagi forrásokat: 2002 és 2004 között került sor a templom külső rekonstrukciójára, 2009-ben a régóta megrepedt harangokat kellett pótolni, 2010-ben pedig az önkormányzat által megvalósított és támogatott pályázatnak köszönhetően a templom termálvizes fűtése indulhatott el. A temetőben a rendszeres szemétszállításon kívül mindössze a ravatalozó 2009-es tisztasági festésére sikerült forrást teremteni, melyet Kónya Imre helyi vállalkozó végzett el. A tél elmúltával rendre aktuálissá váló nagytakarítást évek óta az egyházközség fiataljai vállalták magukra, bekapcsolódva az egyházmegyei TESZ-VESZ-TAVASZ elnevezésű önkéntes akcióba – az így összegyűjtött szemét elszállításáról pedig az önkormányzat gondoskodott.

A 2012-es TESZ-VESZ-TAVASZ résztvevői

A temető rendezésének ügye az elmúlt években folyamatosan napirenden maradt Mórahalmon, hiszen 2008-ban az önkormányzat megrendelésére elkészült egy részletes építészeti és kertészeti rekonstrukciós terv, melyet Nógrádi Zoltán polgármester az egyházközség képviselő-testülete előtt be is mutatott. Az akkori állapotfelmérésből – melynek megállapításainak többsége ma is érvényes – kiolvasható, hogy a temetőben nincsenek burkolt utak, a vízvételi helyek és a hulladékgyűjtők elavultak, a növényzet elöregedett vagy kipusztult, a kerítés sok helyen tönkrement és az öt bejárata közül egyik sem zárható.

Az előregedő fák egyike a Csend utca felőli oldalon

A homokos belső út mellett kiszáradt, szinte tövig visszavágott fák

Vízvételi lehetőségek – avagy a temetői kutak három generációja

A rekonstrukciós tervek között éppen ezekre a hiányosságokra válaszul szerepel a szilárd burkolatú utak építése, teljesen zárt kerítés és három zárható kapu készítése, új (díszkút-jellegű) vízvételi lehetőségek és szabadtéri miséző-hely kialakítása, a ravatalozó díszburkolatos külső bővítése, a rossz állapotú hulladéktárolók helyett esztétikus konténerek elhelyezése, valamint a növényzet, a parkoló és a szomszédos utcák rendezése is.

A több mint 100 éves temető a város múltjának és jelen történetének egyik fontos helyszíne, ahova legalább évente egyszer minden helyi lakos kilátogat. Mint kegyeleti hely, egy temetőtől elvárható alapvető igényeknek megfelel, de a fent említett rekonstrukciós elképzelések megvalósulása sokat jelentene a mórakalmiak számára, hiszen a település egyéb közterületeivel szemben a várossá válás és az elmúlt évtizedek rohamos fejlődése ezen a környéken érződik legkevésbé. Mórakalom szempontjából ezen kívül azért is volna fontos a temető fejlesztésének további szorgalmazása, mivel ez nemcsak a ma itt élők családtagjainak jelent végső nyughelyet, de számos, a település történetében fontos szerepet játszó személy emlékét is így őrizhetnénk meg méltó módon.

Felhasznált irodalom

- Mórahalom – A település földje és népe (Szerkesztette: Juhász Antal. Mórahalom Város Önkormányzata, 1992.)
- Juhász Antal: A tanya néprajza Tömörkény István műveiben. MFMÉ. 1966/67-1. Szeged. 7-93.
- Bálint Sándor: A szögedi nemzet. 3. MFMÉ. 1978/79-2. Szeged.
- A plébánia régi Historia Domus-ai (1. és 2. kötet)
- A Csongrád Megyei Levéltár dokumentumai